

Извештај Комисије за преглед и оцену докторске дисертације

На основу члана 127 Статута Филолошког факултета Универзитета у Београду и члана 128 Закона о високом образовању, Наставно-научно веће Филолошког факултета, на седници одржаној 19. априла 2017. године, донело је одлуку о образовању Комисије за преглед и оцену докторске дисертације коју је мр Драгана Цвијовић предала под насловом *Збирне именице у савременом српском језику*. Након анализе садржаја докторске дисертације подносимо следећи

ИЗВЕШТАЈ

I. ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

1. Комисију је именovalo Наставно-научно веће Филолошког факултета Универзитета у Београду, на седници одржаној 19. априла 2017. године.

2. Састав Комисије:

1. Ментор: др Рајна Драгићевић, редовни професор за област савремени српски језик; изабрана у звање редовног професора 15. маја 2013. године, запослена на Филолошком факултету Универзитета у Београду;

2. др Весна Ломпар, ванредни професор за област савремени српски језик, изабрана у звање 2016. године; запослена на Филолошком факултету Универзитета у Београду;

3. др Владан Јовановић, научни сарадник Института за српски језик САНУ, запослен на пословима израде вишетомног *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* и истраживањима савременог српског језика; изабран у звање 31. 10. 2012. године.

II. ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

1. Име и презиме: Драгана Ј. Цвијовић
2. Датум и место рођења: 11.5.1979. године, Београд
3. Дипломирала је у јануару 2006. године на Филолошком факултету у Београду, на Групи за српски језик и књижевност. Мастер рад под називом *Англицизми у српском језику из области моде и њихова лексикографска обрада* одбранила је у октобру 2008. године на Филолошком факултету у Београду, под менторством проф. др Драгане Мршевић Радовић.

4. Током 2006. године радила је у три београдске школе као професор Српског језика и књижевности: ОШ „Иван Гундулић”, Музичка школа „Ватрослав Лисински” и Техничка школа „Нови Београд”.

Од децембра 2006. године ради као истраживач-приправник (данас истраживач-сарадник) у Институту за српски језик САНУ, на пословима израде вишетомног *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* и истраживањима савременог српског језика.

Напоредо са лексикографијом бави се и научним радом. Аутор је већег броја научних радова, приказа и библиографија у разним научним и стручним часописима. Учествовала је на више међународних и домаћих научних скупова.

Основно научно интересовање усмерава ка проучавањима стања у савременом српском језику.

III. НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

ЗБИРНЕ ИМЕНИЦЕ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

IV. ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација мср Драгане Цвијовић има 414 страница и садржи девет целина. Прво поглавље носи наслов *Увод* (стр. 1–10). Друго поглавље под насловом *Историјат проблема* простире се од 11. до 53. стране. Треће поглавље посвећено је

Анализи збирних именица са творбеним формантом у савременом српском језику (стр. 54–216). У четвртом поглављу представљају се *Збирне именице са функцијом суплетивне множине према истокоренским облицима једине* (стр. 217–219). У петом поглављу пажња се посвећује *Анализи збирних именица без творбеног форманта који указује на збирност* (стр. 220–281). Шесто поглавље бави се *Конгруенцијом са збирном именицом* (стр. 282–297). Седмо поглавље посвећено је *Представљању збирних именица у дескриптивној српској лексикографији* (стр. 298–316). Осмо поглавље бави се *Фразеолошким јединицама са збирном именицом као компонентом* (стр. 317–333). Девето поглавље представља *Закључак* (стр. 334–363). Потом, у оквиру десете тачке *Коришћена и цитирана литература* (стр. 364–388) следи преглед литературе и извора. Једанаесту и дванаесту тачку у раду чине *Прилог (анкета)* (стр. 389–390) и *Регистар збирних именица* (стр. 391–414).

V. ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

У уводном поглављу доктората мср Драгане Цвијовић представљен је предмет истраживања – збирне именице у савременом српском језику. Збирне именице означавају збир, скуп, мноштво, колектив живих или неживих референата који се поимају као нераздељива целина. Потом је изнесена полазна хипотеза о збирним именицама као о именицама које представљају засебне лексеме јер поседују сва граматичка обележја као и друге именице, те се не могу посматрати само као облици за исказивање множине. У том смислу, издвојена су два основна типа збирних именица према творбеном критеријуму: збирне именице са творбеним формантом збирности и збирне именице без формалног обележја збирности, односно лексичке збирне именице. Представљена је структура рада, као и циљеви, и описана је грађа за истраживање. Основни корпус за наведено истраживање чинио је *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (РСАНУ) (до 19. тома: оцат¹–петогласник), а остатак корпуса допуњен је грађом из шестотомног *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (РМС) (од слова П до слова Ш). Као контролни корпус коришћен је једнотомни *Речник српскога језика* (РСЈ) и *Обратни речник српскога језика* (ОРСЈ). Контекстуалне реализације преузимају се из поменутих дескриптивних речника и из *Електронског корпуса савременог српског језика*

Математичког факултета Универзитета у Београду. Грађу сачињавају све ексцерпирани именице које уз одредничку реч имају квалификатор зб., нпр. *дечурлија*, као и оне које имају граматичку дефиницију типа зб. *им. од X*, нпр. *јагњад*, потом именице код којих секундарне семантичке реализације носе квалификатор зб., нпр. *племство б. зб. племићи*, или именице које су у примарном значењу маркиране квалификатором зб., а у секундарним семантичким реализацијама остварују друга значења, нпр. *грађанство*, као и оне код којих се у заглављу уз одредницу налазе следеће информације: често у зб. значењу, само јд., обично зб., ретко у мн. и сл. Лексичке збирне именице ексцерпирани су на основу њихове семантике, односно на основу исказивања збирности било у примарном било у секундарним значењима путем семантичких константи типа 'мноштво', 'велики' (број), 'гомила', 'маса' (људи), 'скуп', (предмета) и сл., нпр. *бижутерија, накит, намештај, роба* и др.

Већ прво поглавље доктората доноси јасну слику о садржају доктората и о избору озбиљних теоријских и практичних задатака који у докторату треба да буду решени. Од теоријских питања посебно се истиче дефинисање збирних именица, тј. унапређивање досадашњих штурих дефиниција, проналажење адекватне апаратуре за њихово препознавање чак и онда када нема суфикса или неког другог формалног обележја који би у томе помогао, као и доказивање хипотезе да збирне именице представљају посебну групу именица, а не тек један од њихових граматичких облика.

У другом поглављу које носи наслов *Историјат проблема*, у оквиру потпоглавља *Теоријски оквир истраживања* представљене су три теме које се тичу категорије збирности. Првобитно се износе основна обележја категорије збирности, односно истиче се да је наведена категорија врло комплексна појава у језику која се, за разлику од множинских форми, поима као јединствена укупност у којој се појединачно не разабера. Потом се збирност посматра као логичко-семантичка категорија, али се наглашава да се граматикализује кроз граматичку категорију броја. Збирност се посматра и у односу на категорију бројивости. Истиче се да су бројиве именице оне које означавају раздвојен ентитет, односно садржај именице појмљив је као јединичност којој у опреци стоји многост, док су небројиве оне именице које немају природних граница, односно код којих садржај није појмљив као јединичност којој би у опреци стајала многост. Затим, наглашава се да се код бројивих именица ентитети посматрају као издиференцирано мноштво, а код небројивих као неиздиференцирано

мноштво и изводи се закључак да граматичка категорија броја представља морфолошки израз категорије бројивости. Категорија збирности актуелизује квалитет, односно једнородност, недељивост, свеукупност ентитета, јединки и сл., док се за бројивост на првом месту везује квантитет, односно количина. У том смислу, разматра се квантификација и квантификатори, те се показује да, када не постоје услови за избројавање ентитета којима је означена збирна именица, прибегава се квантификацији. Истиче се да нумеричкој квантификацији не подлежу све збирне именице, па се тада користе квантификативи: *два крда стоке, три хрпе грања* или пак прилози количине: *већина клера, гомила стоке*.

Потом је у наставку другог поглавља дат сажет преглед историјата бављења овом темом уз навођење најзначајнијих радова релевантних за ово истраживање, како у српској лингвистичкој традицији, тако и у другим словенским и несловенским језицима, а представљени су и резултати компаративних истраживања збирних именица у словенским и несловенским језицима.

У овом поглављу, кандидаткиња успешно обрађује неколико кључних термина за своје истраживање, од којих издвајамо појам збирности и однос између бројивости и збирности. Посебан квалитет поглавља видимо у сажетом представљању домаће и стране литературе о збирности и збирним именицама. Ауторка је представила поглед на збирне именице кроз историју српске лингвистике и у савременој граматици, а затим и у литератури на већем броју словенских и несловенских језика. Изнела је доста критичких запажања. Посебан квалитет представљају приказани резултати компаративних истраживања. Овај прегледни део доктората имаће значаја за даља истраживања у вези са збирним именицама, па и врстама речи уопште.

Треће поглавље које носи наслов *Анализа збирних именица са творбеним формантом у савременом српском језику* уједно је и централно поглавље у раду. Посвећено је анализи збирних именица са творбеним формантима који учествују у њиховој деривацији издвајањем и фонетских и морфолошких варијанти. Утврђено је да постоји неколико творбених форманата који учествују у деривирању збирних именица: *-ад* (*-чад*), *-еж*, *-ија* (*-адија*, *-арија*, *-ерија*, *-урија*), *-ина* (*-евина*, *-итина*), *-је*, *-ство* (*-итво*). Дат је опис збирних именица према творбеним формантима, издвојене су лексичко-семантичке групе, размотрена је конкуренција збирних именица са

различитим творбеним формантима, потом је испитана њихова фреквентност, учесталост и употреба у језику. Пажња је посвећена и томе да ли одређени творбени формант уноси додатно значење поред збирног и да ли се на одређену мотивациону основу додаје још неки творбени формант, а добија исто збирно значење. Описано је и морфолошко понашање збирних именица са наведеним творбеним формантима (бројивост/небројивост, род именица, опозиција збирност – множина и др.). Размотрена је и полисемија збирних именица јер се показало да велики број именица има развијену полисемију. Уочено је да највећи број секундарних значења настаје метонимијом или метафором, па су издвојене и најчешће метонимијске формуле и представљени најчешћи метафорички преноси. Значајно место у анализи заузима и експресија, јер се показало да велики број збирних именица има наглашену експресивну вредност и то најчешће негативну.

У овом поглављу посебно место заузима неколико обрађених проблема, а то је, на првом месту, експресивност многих збирних именица. Одлично је описана веза између збирности и пејоративности. Друга важна појава је полисемија збирних именица, посебно значења која су добијена метонимијом. Осим ових важних теоријских питања, у поглављу су детаљно описане групе именица са различитим суфиксом, наведени су бројни примери и приказан добар увид у творбу и семантику ове именичке групе.

Следеће, четврто поглавље, надовезује се на претходно и посвећено је малом броју збирних именица са функцијом суплетивне множине према истокоренским облицима једнине, као што су *властела*, *господа* и *деца*. Наведене именице су женског рода и издвојене су у посебно поглавље јер немају карактеристичан творбени формант према коме су препознатљиве као збирне именице, а разликују се од осталих лексичких збирних именица типа *раја*, *роба*, *стока*, које су такође женског рода, али немају према себи истокоренске облике једнине.

Пето поглавље посвећено је лексичким збирним именицама. Најпре се износе теоријска разматрања о лексичкој збирности, а потом се као главни критеријум за распознавање лексичке збирне именице истиче семантички критеријум и у оквиру њега семантичке константе типа 'скуп', 'мноштво', 'збир', 'маса', 'група', 'гомила', 'велики број' (људи, предмета, ствари и сл.) којима се изражава збирни карактер именице. Именице се затим класификују у лексичко-семантичке групе, те се описују и анализирају у односу на њихову полисемантичку структуру. Већина именица има

развијену полисемију, а збирно значење се углавном реализује у секундарним значењима. Најчешћи механизам настанка секундарног збирног значења јесте путем метонимијских преноса, те се издвајају метонимијске формуле. Део овог поглавља чине и збирно-градивне именице, односно тзв. прелазни случајеви, јер је врло танка семантичка граница између њих. Такве су именице *зелен*, *зеље* и сл. Пажња је посвећена и именицама које аутори сврставају у лексичке збирне именице, а које то не могу бити. Такве именице су нпр. *азбука*, *атлетика*, *морфологија* и сл.

Ово поглавље карактеристично је по томе што је у нашој литератури веома мало писано о критеријумима за препознавање лексичке збирности. У овом раду постављени су неки критеријуми и побројане именице које имају збирно значење, а немају формална обележја збирности.

Шесто поглавље носи назив *Конгруенција са збирном именицом*. Најпре су дате опште напомене о конгруенцији, а потом је у једном одељку представљено слагање збирне именице са предикатом, а у другом однос збирне именице према граничним категоријама речи (збирним бројевима и бројним именицама на *-ица*). Истакнуто је да је са овим именицама могуће двојачко слагање предиката: по значењу (логичко) и обликом (граматичко), односно предикат се уз ове именице употребљава у множини, јер субјекат значи множину референата, или у једнини, зато што субјекат има облик једнине: *Сва чељад је дошла* (граматичко слагање јер је именица у једнини) или *Сва чељад су дошла* (семантичка конгруенција јер знамо да има више од једног бића). Основни структурни тип конструкције са збирним бројем јесте: **збирни број + збирна именица**: *двоје деце*, *троје прасади*, *петоро браће*, *петнаесторо јагњади* и сл.

Значај докторске дисертације Драгане Цвијовић огледа се у семантичком опису једног граматичког проблема. Међутим, ауторка је решила и нека важна и спорна граматичка питања у вези са збирним именицама. У овом поглављу то је питање конгруенције, а у трећем поглављу, то је било питање рода збирних именица. У обе ове сфере збирне именице показују могућност различитог понашања, а у овом докторату проналазимо неке законитости њиховог понашања.

Седмо поглавље тиче се представљања збирних именица у дескриптивној српској лексикографији. Анализом је установљено да већина збирних именица на *-ад* и на *-је* има типску дефиницију, односно граматичку дефиницију, у којој се на такав начин дефинише семантички однос између мотивне речи и мотивисане речи: **збирна**

именица + ознака за род = зб. им. од X, нпр. **јагњад** ж зб. им. од *јагње*, *лишће* с зб. им. од *лист* и сл. Уз типске дефиниције у дескриптивном речнику користе се и описне и синонимске дефиниције. Да би се истакло збирно значење целе лексеме, као и примарно или секундарно/секундарна значења у оквиру полисемантичке структуре, одређена лексема се маркира квалификатором **зб.** На основу анализираних грађе уочено је да квалификатор **зб.** може стајати уз одредничку реч, чиме цела лексема добија обележје збирности, нпр. *гвоздурина*, *мрвеж*, *перад*, *радништво*, *суђе*, *чељадија*. Такође, може стајати уз примарно значење лексеме, чиме се наглашава збирност дате семантичке реализације: *грађанство*, *каранфиље*, *мангупарија*, *пилеж* или испред секундарних значења лексема код којих су се из примарног значења механизмима полисемије реализовала секундарна збирна значења: *Бугарија*, *женитина*, *Мађаритина*, *монаштво*, *хришћанство*.

Када се у секундарним значењима реализује збирност преко механизма полисемије путем метајезичких константи типа 'скуп', 'мноштво' (људи), 'гомила' (предмета, ствари), 'маса' (чега), такве лексеме не треба да се маркирају квалификатором **зб.** јер оне лексичким путем изражавају небројиву и нераздељиву скупину ентитета. У томе се и разликују од збирних именица деривираних творбеним формантима код којих постоје формални показатељи збирности.

Драгана Цвијовић је запослена у Институту за српски језик и њен основни посао јесте лексикографски рад на Речнику САНУ. Због тога је разумљиво што је један од њених задатака био да опише лексикографску обраду збирних именица и да понуди нека решења. Посебну похвалу заслужују њена запажања која се тичу побољшања обраде ових именица у Речнику САНУ и српској лексикографији уопште.

Осмо поглавље бави се фразеолошким јединицама са збирном именицом као компонентом. Прво су фразеологизми који садрже збирну именицу представљени у раду према структуралној класификацији, а потом су поједини посматрани из лингвокултуролошком угла. На основу спроведене анализе, издвојило се неколико група фразеологизама:

1) фразеологизме који се односе на човека и то:

а) према физичкој квалификацији човека: *живо гробље*, *под седу косу*, *седа коса*;

б) према моралној квалификацији, најчешће негативно оцењеној од стране друштва: *јавно женскиње*, *лака роба*;

в) према начину понашања које није у складу са правилима друштвене заједнице: *златна младеж, младеж-лудеж, младост-лудост*;

г) према неповољним и лошим друштвеним и другим односима међу људима, најчешће са лошим исходом по човека: *бацати (дићи, осути, сипати) (дрвље и) камење (на кога), испод жита (отпремити и сл.), у суво (црно) грозђе направити*;

д) према ситуацији у којој се налази човек (најчешће незгодној, неугодној или опасној ситуацији у којој човек често страда): *бело робље, бос по трњу трчати, вадити (извлачити) за другог кестење (из ватре), наћи се (бити) у небраном грозђу, преко трња стићи до чега*;

2) фразеологизми којима се истичу негативна својства предмета који су неповољни по човека: *грести камење, гутати камење*;

3) фразеологизми којима се истичу квалификације биљака:

а) непожељне: *кисело грозђе*;

б) пожељне, вредне: *забрањено воће*;

в) пожељне али неостварљиве: *кад на врби роди грозђе*.

Након овог поглавља следи *Закључак*, а затим преглед литературе и извора у одељку *Коришћена и цитирана литература*, потом у оквиру *Прилога* налази се спроведена анкета у вези са збирним именицама, па инвентар збирних именица према лексичко-семантичким групама у одељку *Регистар збирних именица* и на крају биографија кандидата.

VI. СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КАНДИДАТА НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. *Лексикографска обрада збирних именица на -ад у дескриптивној српској лексикографији*, Октоих: Часопис Одјелења за српски језик и књижевност Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори V/6, 2015, 21–35.

2. *О лексичким јединицама са партикуларизаторском службом типа јато, крдо, рој, стадо, чопор*, Наш језик XLVII 3–4, 2016, 73–88.

3. *Малограђанитина ужива у празним речима [у]: Речи под лупом*, Зборник радова о лексици српског језика, приредила Рајна Драгићевић, Београд: Танеси, 2016, 111–113.

4. *О двородној природи појединих збирних именица на -еж у српском језику*, Српски језик XXII, 2017, 449–462, у штампи.

VII. ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

У *Закључку* се сумирају разматрања у вези са збирним именицама у савременом српском језику (на основу анализе грађе са различитих аспеката). Корпус чини 1055 лексема. Издвојена су два типа збирних именица: мотивисане и немотивисане збирне именице. На основу опсежне анализе наглашава се да је неопходно да се испуни неколико услова да би именица била збирна:

- означавање мноштва, збира, скупа ентитета у категорији живо/неживо (људи, животиње, биљке, предмети, ствари и др.);
- означавање класе истоврсних, истородних, једнородних референата;
- означавање нерашчлањивог, небројивог, неодређеног, несамерљивог, неиздиференцираног мноштва;
- хомогеност скупа;
- опредмећеност појмова означених збирном именицом;
- семе скупности, мноштва, збира;
- једински облик.

Наведене карактеристике указују на то да збирне именице означавају истоврсне, нерашчлањиве, опредмећене ентитете у својој укупности који се схватају као целина исказана обликом једнине.

Уочено је да су анализирани творбени форманти међу собом веома различити у погледу дистрибуције, продуктивности, а именички деривати творени њима исказују неистоветне карактеристике, особености, имају неједнаку употребну вредност, изражавају различите емоције говорника према саговорнику, односно многе функционишу као именице субјективне оцене и сл. Збирне именице јављају се у свим класама – у класи људи, животиња, биљака, предмета/ствари и др. Главна одлика збирних именица јесте перцепција мноштва, скупа великог броја јединки, ентитета и сл. и јединства тог скупа, што је показала грађа коју смо анализирали. Збирност је садржана у самом творбеном форманту који учествује у образовању збирне именице. Најбројнију скупину чине именички деривати деривирани творбеним формантом *-је*: 353, затим на *-ад*: 233, *-ија*: 113, *-ство*: 91, *-ина*: 49, *-еж*: 21. Запажено је да је

проширена варијанта творбеног форманта *-ад* много продуктивнија и фреквентнија, те је број забележених именичких деривата на *-чад* много већи и у класи људи и у класи животиња: 108 именичких деривата наспрам 15 код људи и 56 именичких деривата наспрам 32 код животиња. Испитивана је и конкуренција творбених деривата на *-ићи*, којима се изражава множина јединки, али и облици системске множине према збирним именицама на *-ад*: нпр. *јагње: јагњад–јагњићи*. Истраживања су показала да наведени множински облици имају предност над збирним именицама на *-ад*, и да је тај однос условљен првенствено територијалном раслојеношћу, језичком праксом и језичким осећањем, а потом и додатним екстралингвистичким факторима као што су друштвени, социјални параметри, колективна експресија и др. Именички деривати на *-је* најзаступљенији су у класи биљака. Уз њих се паралелно јављају и регуларни множински облици: *бреза: брезе–брезје, клас: класови–класје, прут: протови–пруће* и сл. Уочено је да говорници српског језика добро уочавају разлику између множинског облика именице и збирне именице, односно да регуларни множински облици означавају множину истоветних појмова који се могу избројати и раздвојити, а да збирна именица обележава целину, скуп који се не може растављати на саставне делове.

Најзначајнија морфолошка особина збирних именица деривираних творбеним формантом јесте одсуство множине, односно једнином исказују мноштво, те према томе припадају категорији *singularia tantum*. Као још једна морфолошка карактеристика издвојила се двородна природа појединих збирних именица – именица на *-еж*.

Примећено је да се лексичке збирне именице јављају и у категорији живог и у категорији неживог, односно у класи људи, животиња, биљака, предмета и сл. Анализирали смо око 155 лексема. Издвојена су два типа именица код којих се реализује лексичка збирност. Први тип чине именице које представљају хомоген скуп, као што су именице типа *армија, батаљон, бригада, војска, народ, породица, стадо* и др. које означавају мноштво јединки и поимају се као целовит скуп истоврсних референата. Други тип чине лексичке збирне именице које су хетерогеног састава, дакле, састоје се од разнородних и неистоврсних ентитета који сачињавају нерашчлањив збир, односно јединствену целину, нпр. *накит, намештај, обућа* и сл. Ове именице такође поседују својства збирности која им обезбеђују збирни карактер, с том разликом што скуп није хомоген већ хетероген.

Код немалог броја немотивисаних именица типа *армија, батаљон, војска, одред* значење има пресудну улогу јер збирност исказују семантичким садржајем који репрезентују на основу сема скупности, мноштва, збира. Према својим карактеристикама, ове и њима сличне именице спадају у заједничке именице на основу својих примарних значења, али ширењем и преношењем номинације у секундарним значењима путем различитих семантичких компоненти реализују збирно значење. Код њих се у секундарним значењима реализује збирност преко механизма полисемије путем метајезичких константи типа 'скуп', 'мноштво' (људи), 'гомила' (предмета, ствари), 'маса' (чега). На морфолошком плану лексичке збирне именице се разликују од именица са творбеним формантом збирности у погледу изрицања граматичке категорије броја. И док именице са творбеним формантом не познају множину, већи део анализираних именица које лексички испољавају збирност, поред јединске имају и регуларне множинске облике, јер оне формално припадају групи заједничких именица, без обзира на специфичности на семантичком плану, нпр. *алат–алати, армија–армије, војска–војске, народ–народи, оркестар–оркестри, пециво–пецива* и сл. Знатно је мање лексичких збирних именица које познају само јединску форму: *бижутерија, воће, елита, клер, накит, плебс, обућа, одећа, публика, роба, руља* и сл.

Нарочита пажња у раду је посвећена експресивности која је веома изражена код ове врсте именица. Дакле, збирност се испољава у функцији оцене. Често оцена зависи од самог контекста, па иста лексема у једном контексту бива употребљена као негативна, у другом као позитивна, а у трећем лишена било какве оцене. Међутим, најчешће је та оцена негативна. Увидом у корпус, примећено је да је приближан број лексема које имају негативну квалификацију у односу на лексеме са неутралном квалификацијом. Експресивна функција збирних именица условљена је ситуацијом, друштвеним моментима, односом средине према појединцу, што се у комуникацији испољава исказивањем говорниковог става према садржају који се исказује. Уочено је да се позитивне или негативне компоненте значења различито реализују. Код једног броја именица као позитивна квалификација истиче се то што су бића део колектива, скупа, збира, односно припадају групи која функционише као заједница, целина и код којих је идеја јединства групе као такве доминантна, чиме се истиче постојаност такве целине и осећај заједништва, нпр. *коњадија, морнарија, напредњарија, официрија, радикалија*. Код других се уочава издвајање из тог мноштва, те се индивидуализација, различитост у односу на прототип процењује позитивном, односно негативном оценом

у систему вредности друштвене и културне заједнице, нпр. *новорођенчад*, *одојчад*, *прворођенчад* у односу на *балавчад*, *дериштад*, *мртворођенчад*, *недоношчад*, *просјачад*. Несимпатисање, ниподаштавајући, омаловажавајући став нарочито се исказује код назива народа, односно етника као што су *Бугарство*, *Влашчадија*, *Мађарштина*, *Циганија* и др. Погрдно и пејоративно именовање народа, етничких група проузроковано је семантичким трансформацијама које се заснивају на различитим ванјезичким чиниоцима – на објективном знању или пак на представама и уверењима које говорник има о именованим појмовима, односно условљен је његовим субјективним ставом, потом емотивним односом који испољава према датом појму или вредновањем особина које се приписују припадницима конкретних етничких скупина. Понекад се збирним именицама наглашава и пожељна квалификација, односно учесници у комуникацији исказују позитиван став према објекту именовања. Највише пожељних квалификација именује се збирним именицама на *-ад* које означавају младунчад животиња и колективе младих бића. Код њих обавезна семантичка компонента 'младо' уз 'мало' и 'умањујуће' асоцира на нешто нејако, нежно, умилно, нпр. *мезимчад*, *новорођенчад*, *прворођенчад* или *мачад*, *мечад*, *пилад* и сл. Такође, када се збирна именица којом се означавају колективи младунчади животиња у секундарним значењима односи на децу, тада имају позитивну експресивну вредност, односно веома изражен емотивни однос према наведеним бићима: *голупчад*, *ланад*, *мачад*, *пилад*. На исти начин се понашају и именице *пилеж* и *ситнеж*, као и збирне именице које у основи имају биљку, нпр. *горуње*, *цвеће*, а у секундарним значењима се изриче пожељна карактеристика којом се квалификује особа. На основу целокупне грађе утврђено је да збирне именице на *-је* и на *-ство* припадају неутралном слоју лексике (с тим да и код њих има лексема у којима је наглашена субјективна оцена говорника према објекту именовања), док су именице на *-ад*, *-еж*, *-ија* и *-ина* чешће експресивно обојене, па је у таквим примерима код њих нарочито испољено одсуство емпатије блискости.

Као прототипични семантички елементи збирних именица издвојене су семе које су садржане у творбеном форманту и односе се на компоненту *збирности*: 'мноштво', 'збир', 'скупност', 'нераздељивост', 'компактност'. Семантичка структура збирних именица уопште састоји се од нужног елемента са значењем збирности, а семе нижег ранга улазе у метафоричке процесе, метонимијске преносе и сл. како би се развила нова значења или нове нијансе значења. Богатство збирних образовања огледа

се управо у њиховој способности да развијају секундарна значења путем метонимијских преноса и метафоричких асоцијација, те тиме доприносе богаћењу језика и језичког израза уопште. Секундарне семантичке реализације са збирним карактером најчешће настају путем метонимијских преноса. Издвојио се значајан број метонимијских модела. Примећено је да су метонимијом чешће захваћени референти из категорије људи, а другим механизмима полисемије (метафором, синегдохом и понављањем истог творбеног модела) и ентитети из осталих категорија. Од укупног броја анализираних лексема, збирне именице на *-ад*, *-ија* и *-је* имају више моносемичних, а именице на *-ство* више полисемичних реализација.

Сагледан је и функционалностилски статус збирних именица, односно да ли су значења актуелна у језику или се повлаче на периферију као стилски маркирана лексика која експлицира видове ограничене употребе и то према учесталости, пореклу, просторној заступљености, временској обележености и сл.

VIII. ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Докторска дисертација Драгане Цвијовић теоријски је заснована на србистичкој, али и на страниј литератури. Србистички радови осветљавају појам збирних именица у српској лингвистичкој традицији, али и у савременим истраживањима. Страна литература описује сличности и разлике између збирних именица у балканским језицима, словенским језицима и индоевропским језицима. На основу погледа у категорију збирности и збирне именице у другим словенским и несловенским језицима, ауторка је успоставила најважније теоријске појмове за своје истраживање, а стекла је и увид у збирне именице у српском језику у односу на друге језике.

Грађа је обрађена творбено и семантички. Обављена је детаљна творбена анализа и обрађени су сви творбени модели за грађање збирних именица у српском језику. Извршена је и потпуна семантичка анализа ових именица.

Рад је донео неколико важних новости: питање збирности и збирних именица до сада се третирало само као граматичко, а сада је обрађено и семантички; први пут се у српској лингвистици детаљно обрађује експресивност збирних именица; у потпуности се анализирају механизми полисемије збирних именица; нису остала необрађена ни

нека важна граматичка питања у којима збирне именице показују колебања, а то су, пре свега, питања рода и конгруенције.

IX. ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене докторске дисертације мср Драгане Цвијовић, Комисија предлаже да се кандидаткиња позове на усмену одбрану докторске дисертације *Збирне именице у савременом српском језику*.

На поједине пропусте и мање недостатке, који су уобичајени пратилац овако обимних истраживања, Комисија ће имати прилику да укаже на усменој одбрани дисертације.

Београд, 21. 4. 2017.

ПОТПИСИ ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

---

1. Др Рајна Драгићевић, редовни професор

---

2. Др Весна Ломпар, ванредни професор

---

3. Др Владан Јовановић, научни сарадник